

SAFAHAT'TAN SEÇMELER EĞİTİM- ÖĞRETİM

Zülfî GÜLER¹

ÖZET

İnsanların ve milletlerin uğradığı bütün kötülüklerin, sıkıntıların, felaketlerin sebebi cehalettir diyor Akif. Cehaleti ortadan kaldırmak için eğitim şarttır. Eğitim yaygın, milli ve ilmi olmalıdır. Eğitimin amacı bilgili, becerikli, ahlaklı, çalışkan, cesur insan yetiştirmek olmalıdır. İyi eğitim ancak iyi yetiştirilmiş öğretmenler sayesinde olur. Osmanlı'nın yıkılmasının, İslam ülkelerinin sömürge haline gelmesinin tek sebebi vardır o da cehalettir. Bu makalede de eğitim ve öğretimin önemi ve Akif'in Safahat'ta bu konuya bakışı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Akif, medrese, eğitim, öğretim, cehalet, bilgi.

SELECTIONS FROM SAFAHAT EDUCATION AND TRAINING

ABSTRACT

Ignorance is the cause of all the avil, troubles and disasters suffered by people and nations, says Akif. Education is essential to eliminate ignorance. Education should be non-formal, national and scientific. The aim of education should be to raise knowledgeable, skilled, moral, hardworking, brave people. Good education can only be achieved through well- trained teachers. There is only one reason for the collapse of the Ottoman Empire and the islamic countries to become colonial that is ignorance.

Key Words: Akif, madrasah, education, ignorance, knowledge

---

¹ Prof. Dr., Emekli öğretim Üyesi, gulerzufi23@gmail.com

GİRİŞ

İlk insan yaratıldığında eğitimi de başlamıştır. Allah, Âdem'i yarattığında ona evrende bulunan şeylerin isimlerini öğrettiğini söylüyor: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi." (Bakara, 2/31). Demek ki ilk öğrenci Âdem, ilk öğretmen de Allah'tır. Meleklerin Âdeme secde ettirilmesinin sebebi ise ona öğretilen bu bilgilerdir. Âdem ile Havva dünyaya indirildikten sonra kendi gözlem ve deneyleriyle doğadan bilgi edinmeye başlamışlardır. İnsanlar korunma, barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarını giderebilme bilgilerini, hep gözlem ve deneylerle kazanmışlardır. İnsanlar çoğalıp toplumlar oluşunca, kişisel ihtiyaçlar yanında toplum ihtiyaçları da doğmuş, toplumun yönetimi, sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, başka topluluklarla savaş-barış ve alış-veriş ilgileri de meydana çıkınca, eğitim ve öğretim gerekli ve zorunlu duruma gelmiştir. Eğitim akıllı varlık olan insanın ihtiyacıdır. İnsan sadece kendini değil hayvanları da eğitmiş; fiziksel, ruhsal, sosyal vs. bütün ihtiyaçlarını eğitim sayesinde karşılamıştır. İnsanların gelişmesi, milletlerin yücelmesi eğitim ile olur.

Eğitim-Öğretim (Talim-Terbiye): İnsanın yeteneklerinin, özellikle ahlak yetilerinin geliştirilmesi için ona yön ve biçim verilmesi; bu yolda yapılan bilinçli ya da bilinçsiz etkilerin tümü veya insan gelişiminin düzenli, bilinçli olarak yönetilişi ve etkilenişi şeklinde tanımlanabilir (Akarsu 1975: 63). Eğitim, insana insan olmayı öğreten bir süreçtir.

FATİH KÜRSÜSÜNDE (Vaiz Kürsüde)

Nasılsa gâib edip kâmilen muhârebeyi,
Esâret altına girmişti bir büyük millet.
Zevi'l-ukûl arasından seçilme bir hey'et
Düşündü: Milleti i'lâya çâre hangisidir?
Döküldü ortaya ârâ-yı encümen bir bir:
Siyâseten kimi kurtarmak istemiş kalanı;
Demiş ki diğeri: "Asker halâs eder vatani;"
O der: "Donanmaya vardır bugün eşedd-i lüzûm;
Bu der." Hayır, daha elzemdir iktisâb-ı ulûm
Kiminde san'ata râğbet, kiminde nakde heves;
Hülâsa, her kafadan başka başka çıkmış ses.
Bir ihtiyar yalnız dinleyip bidâyette;

"Mahalle mektebi lazım!" demiş, nihâyette.

Zavallının sözü pek anlaşılmamış ilkin;

"Bunak!" diyen bile olmuş düşünmeden; lâkin,

Herif, bu söz ne demektir, güzelce şerh etmiş;

Deminki lafları pek vâkıfâne cerh etmiş.

Sonunda: "Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;

Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lâzım maârifin mutlak:

Okuryazarsa ahâli, ne var yapılmayacak?

Donanma, ordu birer ihtiyâc-ı mübrîmdir,

O ihtiyâcı, fakat öğretene "muallim"dir!"

Deyip karârını vermiş ki, aynen icrâya

Konunca ortaya çıkmış, bugünkü Almanya.

"Sedan"da orduyu teslim eden Fransızlar,

-Ki her zaman o vukûâtı yâd edip sızlar-

Ne der, bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:

"Muallem ordusudur harbeden Prusyalının:

Muallim ordusu, lâkin asıl muzaffer olan!"

Bu sözden almalıdır, hiç değilse, ibret alan

-Ne çare! İbrete hâlâ heveslidir çoğumuz-

Yetişmemiş gibi dünyaya ibret olduğumuz!

Şu cehlimizle musibet mi kaldı uğramadık?

Mahalle mektebi lazım, düşünmeyin artık! (Vaiz Kürsüde s.286)

(Her nasılsa, bir büyük millet girdiği savaşı tamamen kaybedip esaret altına girmişti. Akıllılar, bilgililer arasından bir komisyon seçip düşündüler: Milleti yeniden yükseltmenin, yüceltmenin yolu nedir? diye. Komisyonun

fikirleri bir bir ortaya döküldü. Kimi *siyaset ile kurtuluruz ancak*; kimi *vatani asker kurtarır*, demiş. Bir diğeri *bu durumda donanma daha gerekli*; bir başkası *hayır, ilimlerin kazanılması daha gereklidir*, demiş. Kimi sanata önem vermiş, kimi paraya, servete, zenginliğe. Kısacası, her kafadan başka başka ses çıkmış. Yaşlı bir adam, başlangıçta sadece dinleyip sonunda, *mahalle mektebi lazım*, demiş. Zavallının sözü ilkin pek anlaşılmamış. Düşünmeden, ona *bunak* diyen bile olmuş. Fakat adam, ne demek istediğini güzelce açıklamış; onların savlarını bilgece çürütmüş. Sonunda: "Muhakkak gücümüz gelişmeli, artmalı. Fakat her şeyin bir temeli vardır; bu temeli önceden düşünmek gerek. Temel eğitimidir. Eğitim mutlaka yaygınlaştırılmalı, halka yayılmalı. Bütün halk okuryazar olursa yapılamayacak iş kalmaz. Donanma ve ordu zorunlu ihtiyaçlardır. Ama bu ihtiyacı öğretmenler de eğiticilerdir. Bunu böyle bilip uygulamaya koyunca bugünkü Almanya ortaya çıkmıştır. Eylül 1870'te Sedan'da Fransızlar ile Almanlar arasında yapılan savaşta Fransız ordusu feci bir şekilde yenilmiş; İmparator III. Napolyon ile birlikte bütün Fransız ordusu teslim olmuştur. Bu vahim olayı, Fransızlar her hatırladıklarında içleri sızlar ve şöyle derler ki, doğrudur: Harbiden ve harbi kazanan Prusyalının eğitilmiş ordusudur; fakat asıl zafer kazanmış olan, öğretmen ordusudur. İbret alınması gereken bir sözdür bu. Şu cehaletimizle, bilgisizliğimiz yüzünden her türlü musibete uğrayarak, bütün dünyaya ibret olduğumuz yetmezmiş gibi, biz hâlâ ibrete hevesliyiz. Mahalle mektebi lazım, artık düşünmeyin.)

Akif burada, Almanya'yı ve Fransa'yı örnek göstererek bütün Batılı milletlerin eğitime verdiği önemden bahsediyor. Bu devletlerin düşmanlarına yenik düşmelerini eğitimsizliğe, bilgisizliğe bağlayarak, *mahalle mektebi lazım, eğitimi yaygınlaştırmak lazım* deyip işe koyulduklarını anlatıyor. *Mahalle mektebi* sözüyle yaygın ve temel eğitime işaret ediyor. Osmanlı'da da *Mahalle mektebi/ sıbyan mektebi* adıyla anılan eğitim kurumu vardı. Buralarda, İstanbul'da ve bazı şehirlerde, medrese eğitimi almış öğretmenler tarafından, Kur'an okuma yanında, belki biraz da yazabilme ve başka kitapları okuyabilme eğitimi veriliyordu. Fakat taşrada durum böyle değildi; mektep diye ayrı bir yapı yoktu. Camilerde, kendileri de okuryazar olmayan imamlar tarafından, sadece Kur'an okuma öğretiliyordu. 19. asrın ortalarında *idadi* adı verilen okullar, yine sadece İstanbul, Edirne gibi şehirlerde açılmaya başlanmıştır.

Bugün anâsır-ı İslâm'ı bir denî cereyân

Sürüklüyor ki: Bakın nerden eyliyor nebeân.

Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;

Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektebsiz.

Ne Kürd elifbâyı sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;

Ne Çerkes'in ne Laz'ın var bakın, elinde kitab!

Hülâsâ, milletin efrâdı bilgiden mahrûm.

Unutmayın şunu lakin: "Zaman: Zaman-ı ulûm!"

Zaman zaman-ı ulûm olmasaydı böyle, yine,

-Kemal-i şevk ile mâdem atılmışız dîne-

Okuryazar olacaktık sıyâneten dîni:

Onun ma'ârif ve vâbeste, çünkü te'mîni.

Zavallının yüzü yok cehle, anlaşılma mı?

(Bugün İslam'ın öğelerini aşağılık bir akım sürüklüyor ki, bakın bu akımın kaynağı nedir: hiç şüphe yok, bu felaketin başı, bizim cehaletimizdir. Ama bu cehalet mektepsiz giderilemez; bugün ümmetin tümü cahil. Ne Kürt ne Türk ne Arap okuryazar; kimsenin elinde kitap görüyor musunuz? Kısaca, bütün millet, bütün ümmet bilgisiz. Oysa şunu unutmamak lazım: çağımız bilgi çağıdır; öyle olmasa bile, şevk ve heyecan ile benimsediğimiz bu İslam dinini öğrenmek, korumak, yüceltmek için okuryazar olmalıydık. Çünkü onun öğrenilmesi, korunması, gelişmesi bilgiye, kültüre, eğitime bağlıdır. Zavallı duruma düşürülen bu dinin bilgisizliğe tahammülü yoktur; bilgisizlik imparatorlukları, devletleri yıktığı gibi, dini de zayıflatır ve yıkar; bunu anlayamıyor musunuz?)

Akif, *bugün ümmetin tümü cahil* diyor. Bu cehaletin bir cereyan haline geldiğini söylüyor. Cereyan (akım), bir yaşam felsefesi, izlenilen yol anlamını taşır. *Anâsır-ı İslâm'ın* yani Müslüman milletlerin tümünün, cehaleti bir yaşam felsefesi halinde benimsediğini ve yaşadığını söylüyor. İslam inancına göre, Hz. Peygamber'e *ümme* denildiği için, ümmet içerisinde ümmiliği sünnet sayan, deliliği, meczupluğu hikmet sayan tarikatlar türemiş. **Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer, 39/9); "Allah'tan kulları içinde ancak ilim sahibi olanlar korkar."** (Fâtır, 35/28) dediği halde, Hz. Peygamber de **"Çin'de de olsa ilmi arayınız. Çünkü ilim öğrenmek her Müslüman'a farzdır."** diye buyurduğu halde, Müslümanlar maalesef cehalet yolunu seçmişlerdir. Akif bu manzumeyi beş çeyrek asır önce yazmış; o günden bu yana İslam ümmetinde bu konuda değişen pek bir şey olmamıştır. Okuryazar sayısı artmış ama okuyan artmamıştır.

Cehalet imparatorlukları, devletleri yıktığı gibi, dini de zayıflatır ve yıkar demiş, Akif. Peki, cehalet nedir? Bilgisizlik, kibir, bozgunculuk, serkeşlik gibi anlamlara gelen ahlâk terimidir. Bilmemek, bilgi ve görgüden yoksun olmaktır. Bilginin zıddı olan cehalet, cahiliye dönemi ahlâk anlayışını yansıtan öfke, şiddet, kibir ve saldırganlık

anlamını taşır (Çağrı, 1993: 7/218). Bu tarifte dikkat çeken bir husus da cehaletin ahlaksızlık olduğudur ki, Akif de bunu böyle kabul eder.

İçine düştüğümüz bütün kötülüklerin, bütün felaketlerin sebebi cehalettir diyor, Akif. İslam dininin bu kötü duruma düşmesinin, yanlış düşüncelerle ve hurafelerle dolmasının sebebi de cehalettir, diyor. Bu kötülüklerden kurtulmak için cehaleti gidermek lazım; bunun için de okullar lazım. Şimdi her tarafta okul var ama cehalet de var. Demek ki okul yetmiyor; doğru eğitim lazım. Akif, doğru eğitimin nasıl olacağını da düşünmüş:

Demek ki: Atmalıyız ilme doğru ilk adımı.

Mahalle mektebidir, işte en birinci adım;

Fakat; bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım.

Muallim ordusu derken, çekirge orduları

Çıkarsa ortaya, artık hesâb edin zarârı!

"Muallimim" diyen olmak gerektir îmanlı;

Edepli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı.

Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü büyük;

Atıp da yazmayı bez bağlamakla dünkü hödük;

Ya kalçın altına yüksek topuklu, eğri burun,

Fotin çekip filiz olmakla her zamanki odun;

Huda rızası için, "ehliyim işin" demesin!

Ne zirzop isteyin artık, ne büsbütün meczûb!

O: Yükletir kocaman bir sığır bulur da yeri;

Bu: Arş'ı, ferşi yıkar salladıkça çifteleri!

Bizim çocuklara gelmez ne öyle çifte giden;

Ne böyle arş'a kadar çifte sallayan yerden! (Vaiz Kürsüde s. 287)

(Demek ki, ilme doğru ilk adımı atmalıyız. Bu ilk adımın başlangıcı da mahalle mektebidir, ilkokullar açmaktır; fakat bu ilk adımı çok iyi tasarlamak lâzım. Önce imanlı, edepli, bilgili, becerikli, vicdanlı öğretmenler

yetiştirilmeli. Bir öğretmende bu dört meziyet olmalı, çünkü onun görevi çok önemli. Muallim ordusu derken, çekirge orduları çıkarsa yarardan çok zararı olur. Yazmayı atıp yerine bir bez parçası bağlamakla kibarlaştığını zanneden görgüsüz, kaba bir kişi, ya da kalçın altına yüksek topuklu, eğri burunlu potin giyerek genç görünmek isteyen odun, Allah rızası için *ben işin ehliyim, öğretmen olurum*, demesin. Ne böyle zirzopları ne de meczupları öğretmen yapmayın. Bunlardan biri kocaman bir öküz bulur, dünyayı ona yükletir; diğeri de çifteleri salladıkça yeri göğü titretir. Bizim çocuklara öyle çifte giden öküzler ve böyle yerden göğe çifte sallayan eşekler yakışmaz.)

Bu metinde Akif'in meczupluk, meskenet ve melamet öğretisi veren tarikat okullarının sakıncasına işaret ettiğini de görüyoruz. Akif burada, bu doğru eğitimin bazı şartlarını söylüyor. Öğretmenin nasıl olması ve nasıl olmaması gerektiğini de belirtiyor. *Bu ilk adımı çok iyi tasarlamak lâzım*, diyor. "Tasarlamak" sözü, eğitimin planını, programını, içeriğini, amacını bütün yönleri ve incelikleriyle hesap etmeyi ifade eder. Bundan sonraki şu mısralarda da eğitimin amacına ve müfredatına işaret ediyor.

Evet, ulûmunu asrın şebâba öğretelim;

Mukaddesata, fakat çokça ihtirâm edelim.

Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayat:

Hülâsa aile hissiyle cümle hissiyat;

Mukaddesatı için çırpınan yürekte olur. (Vaiz Kürsüde s. 288)

(Evet, çağın ilimlerini gençlere öğretelim: bu arada dinî ve millî değerlerimize, kutsallarımıza çokça saygılı olalım, değer verelim. Çünkü vatan sevgisi, millet yolunda fedakârlık, aile bağlılığı gibi bütün insani duygular, bu değerlerin ve kutsalların yer ettiği yüreklerde belirir.)

Eğitimin amacı: Gençlere çağın ilimlerini öğretmek. Onları dinî ve millî değerlerimizi bilen, vatani seven, vatan ve millet yolunda fedakârlık, aile bağlılığı, insan sevgisi gibi duygulara ve yüksek ahlaka sahip, bilgili, becerikli, şefkatli, onurlu birer fert olarak yetiştirmek. Bu amaçları daha çok açmak mümkün; *mukaddesat, cümle hissiyat* sözleri bütün insani hasletleri kapsar.

Berlin Hatıraları (s. 328-354): 5 Mart 1331 (18 Mart 1915)

Bu manzumeyi Akif, Almanya'da iken yazmış.² "Berlin Hatıraları" adını verdiği bu uzun eserde Akif, Almanya'da gördüklerini ve hissettiklerini anlatmış. Almanların, teknik, ekonomik yönden hayli geliştiğini, çok ileri bir medeniyet seviyesine ulaştığını görünce hayretlere düşmüş; onların bu gelişmişliği ile bizim (Osmanlı'nın) durumunu karşılaştırmaya başlamış. Evladı harpte ölen bir anayı söylemiş; Almanya'nın bu görkeminin sebeplerini irdelenmiş. Osmanlı'nın ve İslam ülkelerinin dertlerini anlatmış; bu sıkıntıların sebeplerini söylemiş. Bu manzumenin yazıldığı günlerde Çanakkale müdafaası zorluklar içerisinde, çetin bir şekilde sürmektedir. Bu durum hakkında üzüntülerini, endişelerini, hislerini de bu manzumede dile getirmiş (Ersoy 2001: 328). Yani bu manzume birçok konuyu ve duyguları içerir. Biz şimdi bu yazıda sadece eğitim ile ilgili gördüğümüz kısımları üzerinde duracağız. Diğer hususları başka yazılarda konu edinmeyi düşünüyoruz.

Terakkiyâtınız artık yetiştî bir yere ki:

Ma'ârif oldu umûmun gıdâ-yı müştereki.

Havassınız yazıyorken avâmınız okudu,

Yazanların da okutmaktı, çünkü maksûdu. (Hatırat s. 342-343 Berlin Hatıraları)

Akif, karşısında bir Alman varmış gibi, muhtemelen manzumede bahsi geçen kadın ile konuşuyor: (Yükselmeniz, gelişmeleriniz artık öyle bir seviyeye ulaştı ki, eğitim öğretim, bilgi ve kültür halkın ortak besini, yararlandığı şey haline geldi. Okuryazar olmayan yok. Aydınlarınız yazıyor, halkınız okuyor. Zaten yazarların maksadı halkın okumasıydı.)

Bu ifadelerde de eğitimin nasıl olması gerektiğine dair işaretler var. Gelişmenin, yükselmenin temeli olan eğitim, Almanya'da çok yaygın; herkes okuyor, yazar da çok. Herkes eğitimin yararını ve değerini kavramış. Yaygın eğitim, sadece çocuklar ve gençler için okul eğitimi değil bu; beşikten mezara kadar süren bir eğitim, sürekli okuma, sürekli eğitim. Akif, Almanya'daki eğitim-öğretimin özelliklerini saymaya devam ediyor.

Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle ma'bediniz.

² Almanya'da itilaf devletleri ordularından alınmış birçok Müslüman esir vardı. Almanlar bunları diğer esirlerden ayırmış, ayrı kamplar yapmışlardı. Her milletin, Arapların, Hintli ve Rusyalı Müslümanların ayrı ayrı kampları vardı. Bunlar 60-70 bin kadardı. Almanlar bunları alışıktıkları hayatta yaşatıyorlardı. Müslüman milletlere, özellikle Türklere yaranmak için, bu esirlere özel bir özen gösteriyorlardı. Bu kamplarda mescitler, okullar yapmışlar; imamlar ve öğretmenler atamışlardı. Bu Müslümanlar için gazeteler de çıkarıyorlardı. Bu bir yaranma siyaseti idi; bunu İslam âleminin duymasını, görmesini istiyorlardı. Bunun için İslam ülkelerinden bazı yazarları, gazetecileri davet ettiler. Akif, bu kampları, Müslüman esirleri görmek amacıyla Berlin'e gitmiş; orada, daha önce tanıştığı Ömer Lütfî Bey ile karşılaşmış, onunla beraber gezmiştir. Ömer Lütfî, Osmanlı subayıdır. Orduya mühimmat ve levazım temini için gönderilmiştir (Ersoy 2001: 328).

Ne çan sadâsı boğar san'atin terânesini,
Ne susturur medeniyet bu âhiret sesini.
Muhîtiniz ne acâib muhît-i velvedâr.
Ki her gürültüsü bir başka intibâha medâr!
Sanâyi'in ne var âfâkı tutsa demdemesi?
Bedâyi'in de münevvim değil ki zezemesi.
Ne mûsîkinize girmiş uyuşturur neğamât;
Ne şi'irinizden olur târumâr fikr-i hayât.
Onun lisân-ı semâvîsi rûha söylerse;
Bununki rûh-i meâlîyi nefheder hisse.
Gelip de görmeli san'atte gâye var mı imiş?
"Hayır" denir mi ki: Her gâyenizde en müdhiş,
En ince san'atin esrârı yükselip duruyor,
Sizinki yükseledursun biraz da gel bizi sor. (Hatırat s. 344 Berlin Hatıraları)

(Mektebiniz nasılsa, ibadethaneniz de tıpkı öyle. Ne çan sesi sanatın makamını bastırır ne medeniyet din duygularını, ahiret düşüncesini susturur. Çevreniz öyle şaşkınlık, öyle hayret verici bir çevre ki, her gürültüsü yeni bir uyanış meydana getiriyor. Sanayinin demdemesi/gürültüleri ufukları tutmuş. Güzel sanatların da zezemesi/güzel sesi uyutucu değil. Ne musikinize uyuşturucu nağmeler girmiş ne şiirinizden yaşama fikri darmadağın olur. Onun semavi, İlahi dili ruha hitap eder; bununki yüce değerlerin, yüksek anlamların ruhunu duylara, duygulara üfler. Gelip görsünler sanatta gaye var mı, yok mu? Yok denilebilir mi ki, amaçlarınızda en müthiş, en ince sanatın sırları sürekli yükseliyor. Sizinki yükseledursun biraz da gel bizi sor.)

Almanya'da mektep ile kilise arasında çelişki, çatışma yok; amaçları farklı değil, aynı. Yani ilimle din arasında çatışma yaşanmıyor. Ne din ilmi yalanlıyor, ne ilim dini reddediyor. İlimle din birbirini destekliyor. Ne din ne de ilim medenileşmeye, sanayileşmeye engel değil; aksine her şey ve herkes bu gelişme yönünde birleşmiş. Güzel sanatlar, şiir, edebiyat ve musiki uyşukluk telkin etmiyor; bilakis yaşama arzusu veriyor. Bütün güzel sanatlar medenileşme, yükselme yönünde halka hizmeti amaç edinmiş. Bizimki öyle mi? ya...

Beşikte her birimiz bir terânedir işitir,
Ki bestekârı tabîat değil de an'anedir.
Evet, bu an'enenin tellerinde mâzîmiz
Terennüm etse o parlak sesiyle râzîyiz.
Fakat mefâhir-i ecdâdı nakleden "ana" tel,
Bakılmayıp da asırlarca kalmadan mühmel,
Ya büsbütün sağır olmuş, ya öyle paslanmış:
Ki hangi perdeye vursan, çıkan sadâ yanlıştır.
Bu tel ki "Yıldırım"ın dâsitân-ı satvetini
Başında besteleyip, ceddimin sabâvetini
Zafer havasına doymaksızın uyutmazdı;
Bugün uyuşturuyor "ninni"lerle ahfâdı!
Eşikten atlamak isterseler hayâta yarın,
Beşikte duyduğu sesler gelir, bu yavruların
Dokur ufukları üstünde bir serâb-ı kesîf,
Ki yırtarak çıkabilmek ümîdi hayli zaîf.
Geçer şebâbımızın en güzîde eyyâmı
Hayâtı anlayarak atmadan bu evhâmı!
Hayâtı anlamıyor... Çünkü görmüyor, okuyor;
Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor!
Okutma: Bitti; okut: Serserî-i şî'r ü hayâl!
Okutmasan da, okutsan da aynı istikbâl!
Hesab edilse: Cehâlet kadar çıkar mühlik,
Ma'ârif oldu mu bir yerde sâde müstehlik.
Ulûm-i hâzırâdan beklenen menâfi'idir.
Demek, birincisi ilmin: Hayâta nâfi'idir.
O halde bizdekiler sadra hiç değil şâfi.

Fünûn-i müsbeteden istifâdemiz menfî;
Ne kaldı! Bir edebiyâtımız mı? Vâ-esefâ!
Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;
Ya rûh-i milleti afsunluyor, uyuşturuyor;
Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!
Şarâp kokmada bütün eslâfın en temiz gazeli.
Beş altı yüz sene "sâkî" hevâ-yı mübtezeli,

Sinir bırakmadı Osmanlılarda gevşemedik! (Hatırat s. 345 Berlin Hatıraları)

(Her birimiz beşikte bir ezgidir dinleriz. Bu ezginin bestekârı doğa değil gelenektir. Bu geleneğin tellerinde geçmişimiz o parlaklığıyla söylene razıyız. Fakat ecdadımızın övünçlerini aktaran "ana" tel, bakımsızlıktan, terk edilmişlikten ya büsbütün sağır olmuş ya öyle paslanmış ki, hangi perdeye vursan, çıkan ses yanlış. Bu tel Yıldırım'ın ezici, caydırıcı gücünün destanını besteleyip ceddinin çocukluğunu zafer havasına doyurmadan uyutmazdı; oysa bu gün ninnilerle uyuşturuyor oğullarını. Bu çocuklar yarın hayata atılmak istediklerinde beşikte duyduğu sesler gelir, ufuklarının üstünde bir yoğun bulut oluşturur ki, bu bulutu yırtarak çıkabilmek ümidi pek yok. Gençlerimizin en değerli en verimli günleri, bu korku ve vesveseyi, bu kuşkuyu atıp hayata başlayabilme uğraşı ile geçer; kırk yaşına geldiği halde hala çocuk gibi kalır. Okutma bitti; sadece hayal ve şiir serserilikleri okutuluyor. Okutmasan da okutsan da sonuç aynı; insanın ve milletin geleceğine yarayacak bir şey yok. Düşünülse böyle bir eğitim, sadece tüketici olan, üretici olmayan eğitim, cehalet kadar yıkıcıdır. Yerleşik, hazırda olan bilimlerden beklenen yararlılığıdır. Öncelikle ilmin hayata fayda sağlaması gerekir. Bizdeki ilimler insanların ve milletin dertlerine hiç şifa olamıyor. Müspet ilimlerden yararlanamıyoruz. Geriye ne kaldı? Edebiyatımız mı? Eyvah! Ne kadar yazık! Zaten hiçbir ihtiyaca yaramaz; hiçbir yaraya merhem olmaz. Ya milletin ruhunu afsunluyor, uyuşturuyor; ya insanların, milletin hisleriyle çarpışıp duruyor. Bütün eski şairlerin en temiz gazeli şarap kokmada. Beş altı asır devam eden değersiz, basit "saki" hevesi, Osmanlılarda gevşemedik sinir bırakmadı; herkesi uyuşturdu.)

Akif'in burada söyledikleri gayet açık, izaha muhtaç değil. "Ama bu sözlerin eğitimimizle ilgisi nedir?" sorusuna biraz cevap bulalım: Akif eğitimi beşikten başlatıyor. Beşikteki çocuğa söylenen ninnilerin uyutucu, uyuşturucu olduğunu; bu uyuşukluğun insanın hayatı boyunca etkisinin sürdüğünü söylüyor. Akif sözün etkisini artırmak için abartılı konuşuyor. Ninni zaten çocuğu uyutmak için söylenilir; bazıları uyutucu, bazıları anlamsız olabilir. Çanakkale kahramanlarına, istiklal şehitlerine ve gazilerine kahramanlık ninnileri mi söylemişti anneleri? Fakat çocuk masallarımız öyle değildi. Masalların başkahramanı olan *Keloğlan ve padişahın küçük kızı* akıllı, zeki, bilinçli, güzel ahlaka sahip, dürüst ve adil, cesur ve atak karakterlerdi; ama ne yazık ki, eğitim vasıtası olarak

yazılıp okutulamadıkları için, cehalet içerisinde etkili olamadılar. Batı edebiyatlarında koca ciltler halinde çocuk masalları vardı; bugün de eğitim aracı olarak kullanılıyor. Çocukluk çağını geçip gençlik ve olgunluk safhasına geldiklerinde, Osmanlı'nın gerileme ve yıkılma dönemlerinde iyice çoğalan tarikatların miskinlik öğretileriyle, insanlar iyice uyuşturuldu. Akif, burada tarikatlardan bahsetmiyor ama *Okutma bitti; sadece hayal ve şiir serserilikleri okutuluyor, diyerek* Osmanlı'da bütün kurumların bozulmaya başladığı gerileme devrinde, medreselerin de bozulduğunu, akli ilimlerin (tıp, astronomi, matematik vb.) öğretilmediğini, *sadece hayal ve şiir* okutulduğunu söylüyor. İçeriğinde, *insanın ve milletin geleceğine yarayacak bir şeyin bulunmadığı* bu edebiyatın *Osmanlılarda gevşemedik sinir bırakmadığını; herkesi uyuşturduğunu* söylüyor. Akif, sanatta (edebiyatta, musikide) milleti eğitime amacının olması gerektiğini belirtiyor. Aslında, İslami Türk edebiyatının ilk yazılı eseri olarak bilinen, Balasagunlu Yusuf'un *Kutadgu Bilig* adlı eserinden başlayarak birçok Türk eserinde bu amaç vardır. Ama Selçuklu'da ve Osmanlı'da edebiyat teşekkül ederken, imparatorluk olma yoluna girildiğinden, millet olma düşünülmediği için, edebiyatın milli olması düşünülemezdi. Zaten Arap ve Fars dillerinin ve edebiyatlarının ağır baskısı altında bir milli edebiyatın oluşması mümkün değildi. Milli olmayan edebiyatın amacı olur mu hiç? Olsa ne çıkar. İşte Akif, *amaçsız bir öğretimin cehalet kadar yıkıcı olduğunu* söylüyor.

22 Zilhicce 1337, 18 Eylül (1919)

Köse imam ile konuşma

- Selâmun aleyküm.

- Aleyküm selâm ...

Barıştık, yüzün gülsün artık, İmam.

- Hele dur, öfkemi tek milleyeyim...

- Tekmille!

Zaten eksik bir o kalmıştı: Hudâ-yı sille...

- Sanki dövsem ne yaparsın? Hocayız biz, döveriz...

Gül biter aşk ile vurduk mu...

- İnandım, câiz.

- Pek cılız çıktı bu "câiz" demek imânın yok?

- Dayak "Amentü"ye girdiyse, benim karnım tok.

Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında!

- Öyle olsaydı, şu karşıdaki yalçın kelle,

Fark olunmazdı Kızanlık'taki güllüklerden! (Asım s. 367)

Burada açıklanması gereken bir durum yok. Sadece dayak meselesi eğitimle ilgili olduğu için bu parça alındı. Birçoğumuz hatırlar, eskiden birçok veli, çocuğunu okula kaydederken, öğretmene *eti senin kemiği benim*, diye teslim ederdi. “*Dayak cennetten çıkma*” ve “*öğretmenin vurduğu yerden gül biter*” gibi sözlerimiz de var. Eski eğitimimizde falaka diye bir ceza sisteminin olduğu da bilinmektedir. Şimdi öğretmenin öğrencisine fiske vurması suç sayılıyor. Akif’in sözlerinden, kendisinin de çok dayak yediği ama eğitimde dayanın olmasını istemediği anlaşılıyor. Tabii ki, eğitimde öğretmenle öğrencisi arasında sevgi-saygı bağı önemlidir. Aslında eğitimin amaçlarından birisi de insanlara disiplin öğretmektir; ama köle eğitir gibi değil. Bu disiplin, başkalarına karşı sevgi ve saygıya dayalı, özgür irade ve akla bağlı bir disiplindir. Disiplin ahlaki terbiyedir. *Disiplinden anlamamız gereken, hem bir birey olarak hem de toplumun bir üyesi olarak bizi insan olabilme adına daha ilerilere götürmek amaçlı bazı sınırlamalardır* (Pamuk, 2018:142).

Akif, Köse İmam’ın ağzından bir fıkra anlatıyor: yaz ayına denk gelen bir Ramazanda, oruç tutmayan bir ağa bir rüya görmüş. Herkesi uyandırmış; bana bir rüya tabircisi bulun diye bağırıp çağırmış. *Çarıkcı Emmi bilir*, demişler; gidip getirmişler. Tabirci ağaya ne gördüğünü sormuş; bir hayvana bindiğini söylemiş. At mıydı? sorusuna, *bilmem, at mı desem, eşek mi desem, öküz mü desem, keçi mi desem?...Dört ayaklı bir şeydi*, diye cevap vermiş. Bunun gibi her soruya bilmiyorum demiş. *Bir yerlerden geçtik, ileride bir karaltı vardı*. Dedikten sonra geçtiği yerlerin nasıl olduğunu, gördüğü karaltının ne olduğunu bilememiş. *Karşıma bir adam dikildi, diyince kimdi o adam tanıyor musun?* sorusuna da *babam mı desem, kızım mı desem, hısım mı desem, hasım mı desem?... Bilmiyorum*, demiş. Tabirci de rüyayı, *sen Allah’tan belanı buluyorsun, yalnız zamanı pek seçilmiyor; bugün mü desem, yarın mı desem, uzak mı desem, yakın mı desem?* diye tabir etmiş. Bu kıssadan hisseyi birlikte şöyle çıkarıyorlar: Akif, *Hocam, ne kadar doğru; bu iş hayra yorulmaz*, deyince, Köse İmam, *Sen o rüyayı gerçek bil, tam bizim iş. Herifin halini gördün ya, bugün millet de, aynı meslekte, o fıtratta, o mahiyette. Bindığı yaratığın ne olduğunu bilmez. Körü kürüne sürer. Ne tarafa gittiğini bilmez, gördüğünü tanımaz. Fikri yok, duygusu yok* (s. 391). Bu fıkradan önce Akif, köylünün durumunu şöyle anlatmış: *Köylünün bir şeyi yok; sıhhati, morali bitik. Sırtındaki mintan bile tiftik tiftik. Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri; nerde evvelki refahın acaba onda biri? Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi icra ister; bir kalem borca bedel faizi defter defter* (s. 386).

Bu fıkra ve ondan çıkarılan ders de eğitimle, daha doğrusu eğitimsizlikle ilgili olmakla beraber, asıl bundan sonra gelen şu sohbette mektep ve medreseden bahsediyorlar.

Tuttun, oğlum, bana mâzîleri tasvîr ettin;

Köylünün hâlini bilmez, diyerek dinlettin.

Hasta meydanda, tedâvîye de cidden muhtâç

Ya, görmeliyim nerde hekim? Nerde ilaç?

Nesl-i hâzır ki sarık gördü mü, terzil ediyor,

Defol ıskatçı diyor, cerci diyor, leşçi diyor...

Hocazadem, ne sülûkmüş o meğer, vay canına!

Diş bilemiş senelerden beri Türk'ün kanına.

Emiyor fırsatı bulmuş yapışıp, hem ne emiş!

Kene bir şey mi acep, ah o ne doymaz şeymiş!

Ne o kızdın mı?

-Hayır, anlarım amma keneyi

Sağdınız siz de asırlarca o sağmal ineği.

- Hakkımızdır sağarız: Kahrını çektik o kadar,

Besledik ...

-Yâ?

-Ne demek-

- Beslediniz, hakkın var!

Hanginiz bir tutam ot verdi, bırak beslemeyi?

-Yok mudur medresenin köylüde olsun emeği?

- Mektebin, belki ... Fakat medresenin, hiç ummam.

- Kızarım hâ!

-O senin hakk-ı sarîhindir İmam.

- Halka yol gösterecek bir kılavuz var: Ulemâ.

Kalanın hepsi de boş.

- Boştur, efendim, ammâ ...

~ Neymiş ammâsı, beyim?

- Yok, şu sizin medreseler,

Asrın icâbına uymakta inâd etmeseler...

-Gidin ıslah edin öyleyse!

-Hakikat, lâzım. (Asım s.391-392)

(Oğlum! Tuttun bana geçmişten bahsettin; ben bilmiyor muşum gibi bana halkın, köylünün halini anlattın. Hasta belli ve tedavisi de mutlaka gerekli ama doktor nerde? İlaç nerde? Eski yöneticilerin, eski kafalıların hali belli ama yeni nesil de sarıklı birisini görmeyi hazmedemiyor; aşağılıyor, kandırıcı, cerci, leşçi diyor. Hocamın oğlu! Bunlar ne sülükmüş meğer. Senelerdir Türk'ün kanına diş bilemiş. Fırsat bulmuş yapışıp öyle bir emiyor ki, keneden daha beter, ne doymaz şeymiş. --bu ifadeler, nesl-i hazır dediği yeni yetmeleri kastetmekle birlikte, Osmanlı'nın son zamanında, İngiliz, Fransız ve Rusların desteğiyle Osmanlı'yı yöneten gayrimüslimler için söylenilmiş olsa gerek-- İmam bunları söyledikten sonra Akif'e *kızdın mı?* diyor. Bundan sonra konuşma şöyle devam ediyor:

Akif- Hayır onlara kene demeni anlarım ama siz de asırlarca o sağmal ineği sağdınız, halkı, köylüyü sömürdünüz.

İmam- O kadar kahrını çektik, besledik, sağmaya hakkımız var.

Akif- Beslediniz ha, hakkın var ha! Hanginiz bir tutam ot verdi, bırak beslemeyi?

İmam – Medresenin köylüde hiç emeği yok mudur?

Akif -Mektebin belki faydası olmuştur, fakat medresenin hiç emeğinin olduğunu sanmıyorum.

İmam - Kızırım ha!

Akif -O senin apaçık hakkındır, İmam.

İmam - Halka yol gösterecek bir kılavuz var, o da müderrislerdir; kalanın hepsi de boş.

Akif- Boştur, efendim, amma...

İmam- Aması neymiş? Beyim!

Akif - Yok, şu sizin medreseler, çağın gereklerine uymakta inat etmeseler...

İmam- Gidin ıslah edin öyleyse. Akif –Sahi, ıslah gerekli.)

Görülüyor ki Akif, çağdaş bilimleri öğreten yeni okulları savunurken, Köse İmam medreseyi savunuyor. Akif medreselerin yeniliğe açık olmadığını, çağın gereklerine uymamakta ısrar ettiğini söyleyince İmam dayeni okulların işe yaramadığını anlatıyor:

Bir alay mekteb-i âlf denilen yerler var;

Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar:
Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Zirâat. Şu? Mühendishâne.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok; yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersâneye, yâhut denize,
Mutlaka, âdetimizdir, koşarız İngiliz' e,
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Meselâ bütçe hesâbâtını yoktur çıkaran...
Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
Hani tezgâhlarınız nerde? Sanâyi nerde?
Ya Brüksel'de, ya Berlin' de, ya Mançester'de!
Biz ne müftî, ne imâm istemişiz Avrupa'dan;
Ne de ukbâda şefâat dileriz Rimpapa'dan
Siz gidin bunları islâha bakın peyderpey; (Asım s.394-395)

(Adı yüksekokul olan birçok yer var; bunlara millet milyonlar harcıyor. Mülkiye, tıbbiye, bahriye, mühendislikler çok güzel, hiçbirine diyeceğim yok; yalnız, şimdiye kadar ne yetiştirdiler ki, gösteriniz. Denizcilikle ya da gemi yapımı ile ilgili bir iş olduğunda İngiltere'den adam getirtiriz. Bir yıkık köprü için Belçika'dan usta gelir; hekimin bilgisi bilmem nereden çağırılır. Bütçe hesabını yapabilen kimse yok; maliyeye Mösyö Loran bakıyor. Avrupa şehirlerinde olduğu gibi tezgâhlarımız, sanayimiz var mı? Yeni okullardan mezun olanlar şimdiye kadar ne yapmış. Oysa biz, medreseliler, Avrupa'dan ne müftü istemişiz ne imam. Ne de öbür dünyada papadan şefaata dileriz. Siz gidin de bu yeni okulları islah edin.)

Akif ile Köse İmam arasında geçen bu tartışma, Osmanlı'nın modernleşme sürecinin başından beri, medrese mezunları yani din adamları ile yeni okullardan mezun kişiler arasındaki kültür çatışmalarının bir özetidir. Yeniçeri Ocağı, medrese ve tarikatlar sürekli yeniliklere karşı çıkmışlardır.

Bu tartışmalar, Osmanlı'nın yenileşme çabalarının başlamasından itibaren, birbirine zıt ya da birbirini dışlayan iki ayrı eğitimin meydana geldiğini; bu iki eğitimin iki ayrı kültür doğurduğunu gösteriyor. Osmanlı'da sadece eğitim ve kültürde değil askeri, siyaset, edebiyat, sanat, giyim-kuşam, yaşam tarzı yönünden de ikiliğin (dualizm) doğduğu ve maalesef bu güne kadar da etkilerinin sürdüğü görülmektedir. Sadece ikilik değil üçlükler de vardır. Akif, bir yerde dalga geçerek, *biz öyle zeki bir milletiz ki, iki çeşit saat, üç çeşit takvim kullanıyoruz*, diyor.

Akif, Köse İmam'a anlatmaya devam ediyor:

Memleket mahvoluyor, baksana, bedbinlikle.

Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,

Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa'ilim.

- Niye?

- Zerk etmediler kalbime bir damla ümîd.

Hoca dünyâda yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.

Daha mektepte çocuktuk bizi yıldırıldı hayât;

Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik heyhât!

Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeveni;

"Yürü oğlum!" diye teşcî' edecek yerde beni,

Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,

Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!

Bana dünyâya çıkarken "Batacaksın" dediler. ..

Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!

Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;

Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi İmam?

İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;

Çünkü bîçârenin âtisine îmânı harâb.

Hissi yok, fikri bozuk, azmini dersin: Meflûç...

Hani rûhunda o haksızlığa isyân, o hurûc?
Karşıdan zinde görürsün, sokulursun ki: Yarım...
Yandık ecdâdımızın nârına, hâlâ yanarım!
Ye'si tekfîr eden îmânıma olsun ki yemîn,
Bize telkîn-i ümîd etmediler, yoksa bu dîn,
Yine dünyâlara yaymıştı yeşil gölgesini;
Yine hakkın sesi boğmuştu dalâlin sesini. (Asım s.409-410)

(Baksana, memleket kötümserlikle mahvoluyor. Ben ki ecdada söven maskaralardan değilim, hepsini rahmetle anarım. Fakat ecdada çok kırgınım. Kalbime bir damla ümit şırınga etmediler. Hoca! Dünyada ümitsiz yaşanmaz. Daha ilkokulda çocukken hayat bizi yıldırırdı. Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik heyhat! Neslim ürkekmiş, onu da ürkütmeveni yoktu ki... "Yürü oğlum!" diyerek beni cesaretlendirip gayrete getirecekleri yerde, karşıma korkunç devler gibi bir kapkara gelecek diktiler. Bize dünyaya çıkarken "Batacaksın!" dediler; çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner! Bize hep karamsarlığı, üzüntüyü gösterdiler; azmi, çabayı, zorlukları aşma kararlılığını öğretmediler. Şimdi beğendin mi İmam? Bizi okutan böyle okutmuştu.

İki üç yüz senedir bizde gençlik gelişmiyor; çünkü zavallıların geleceğine inancı yıkılmış. Duyguları yok, fikri bozuk, azmi dersin felç olmuş. Haksızlığa karşı koyma ruhunu kaybetmiş; ayaklanma, başkaldırma heyecanını yitirmiş. Karşıdan canlı görürsün, yakından baktığında yarı canlı olduğunu fark edersin. Ecdadımızın ateşine yandık, hâlâ yanıyoruz. Karamsarlığı, ümitsizliği küfür kabul eden imanına yemin olsun ki, bize ümit telkin etmediler; etselerdi bu din, yine dünyalara yeşil gölgesini yayardı; yine hakkın sesi sapkınlığın sesini boğardı.)

Asım'daki bu parçada Akif yine ecdattan şikâyetçi; aslında şikâyeti eski eğitim biçimindedir. "Daha okulda çocukken hayat bizi yıldırırdı." sözü korkuya dayalı bir eğitime işaret ediyor. Akif, bu sözle birlikte daha eğitimin başında korku ve ümitsizlik öğretildiğini söylüyor. Osmanlı'da mahalle mektebi denilen, camilerde imamların yürüttüğü din eğitimine *münker ve nekirle* başlanırdı; çocuk ilk derste ölüm, mezar ve münker nekir ile karşılaşır. Dünyanın faniliği, sonunun ölüm olduğu, insanın *hiçliği* her vesileyle vurgulanan hususlardı. Öbür dünyaya yönelik din eğitimi, zaten öteden beri hep korkuya dayandırılmıştır. Akif hayata yönelmiş bir eğitim istiyor; "Yürü oğlum!" diyerek cesaretlendirip gayrete getirecek bir eğitim; ümit telkin eden, cesaret ve heyecan veren bir eğitim. Akif, yüzyıllar öncesinden başlayan ümitsizlik ve korkudan söz ettiğine göre, sadece din eğitimini kastetmiyor galiba. Osmanlı'da, gerileme başlayıp ilk askeri ve siyasi yenilgiden sonra, peş peşe gelen yenilgilerin doğurduğu, genel ümitsizliği ve korkuyu da kastediyor. "İki üç yüz senedir bizde gençlik gelişmiyor." sözü doğrudan eğitimle ilgili olmakla beraber, bu genel çöküşle de ilgilidir. Gençler geleceğe ait ümitlerini

yitirmişler. Duygusuzlaşan, düşünemeyen, zulme ve haksızlığa başkaldıramayan, pısrıklaşan, miskinleşen, his ve heyecandan yoksun bir gençlik meydana gelmiş. Bu parçanın ana fikri “gençlere ümit verici bir eğitimin olması”dır. Öyleyse “Ümit nedir, neden önemlidir?” sorusuna cevap arayalım. İman ile ümit kardeşdir; insanın psikolojisine ve hareketlerine aynı şekilde etki eder, onu yönlendirirler. Ümit ya da umut, arzu edilene ulaşma beklentisi; güzele, iyiye, mutluluğa vs. ulaşma arzusudur. Demek ki ümit hem arzudur hem arzu edilendir. İnsanın çalışması, gayreti, heyecanları, sevgileri, duyguları hep ümit iledir. Ümitsizlik bütün bu insani iş ve duyguları yok eder; insanı insanlıktan çıkarır. Eğitimin amacı iyi insan, iyi yurttaş yetiştirmekse, ümit temeli üzerine kurulmalıdır. Bu anlamda eğitim de ümittir, eğitilmiş gençlik de ümittir. Akif, burada, eğitimin amaçlarını bütün açıklığıyla söylemiş: Bilgili, becerikli, çalışkan ve azimli; bilgi ile aklı geliştirilmiş, aklını kullanma cesaretine sahip, özgür iradesi oluşmuş, önyargı ve dürtü ile değil kendi aklıyla hareket edebilen bir gençlik yetiştirmek. Yanlışlıklara itiraz edebilme, haksızlıklara başkaldırabilme bilgi ve yetisi olan; halkın, milletin ıstıraplarını anlayabilme duyarlılığını kazanmış; milli, dini ve genel ahlak kurallarını benimsemiş, olgun bir kişilik kazanmış, disiplinli bir nesil yetiştirmek. Akif'in “*Asım'ın nesli*” dediği işte budur; “*fikri hür, vicdanı hür nesil*”.

Asım hayli uzun bir manzume. Çeşitli konularda konuşmalar içeriyor. Konuşan şahıslar: Akif (Hoca Tahir Efendinin oğlu), Köse İmam (Ali Şevki Hoca, Hoca Tahir Efendinin öğrencisi. Akif'in bu kişiye yazılmış ayrı bir manzumesi vardır), Asım (Köse İmam'ın oğlu), Emin (Akif'in oğlu). Bu dört kişi memleketin, milletin, ümmetin yaşadığı sıkıntılar hakkında konuşuyorlar. Bu sıkıntıların asıl ve gerçek nedeninin cehalet olduğunu bildikleri için, cehaletten kurtulma, yani eğitim konusu ağırlık taşıyor. Cehaletimizi ifade eden öyküler, fıkralar anlatarak sohbete çeşni katıyorlar. Şu fıkra onlardan biridir.

- Bekçi hırsız yakalar bağda, koşar der ki beye,
- Bağladım haydudu, zor zar, ayağından direğe.
- Ayağından mı dedin? Kolları meydanda demek!
Ulan, aptal mı nesin? Şimdi çözer...
- Kim çözecek?
- Hele bak? Kendi çözer elleri boştıysa...
- Hiç telaş etme! Paşam,
- Neden!
- Çünkü bizim köylü adam...
- Ne çıkar? Gitti gider...

- Gitmesinin var mı yolu?

Tut ki, ben bilmemişim bağlanacakmış da kolu;

Ayağından ipi gevşetmeyi akletmez o da."

Biz de bir köylüleriz, yanlamışız bir yurda.

Öyle hiç kendini aldatmaya kalkışmamalı,

Hangimiz, başka metâiz? Hepimiz Tırhallı! (Asım s. 419)

Bu fıkradaki kişilerin, bekçinin ve hırsızın bilgisizliği, akılsızlığı söylenerek, *hangimiz farklıyız; hepimiz aynıyız*, yargısına varılıyor. Bundan sonra manzume, medresenin, medrese ilminin, medreseden yetişenlerin durumu hakkında söylenen şu sözlerle devam ediyor.

Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.

Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r-Rüşd'ü?

İbn-i Sînâ niye yok? Nerde Gazâli görelim?

Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?

En büyük fâzılınız: Bunların âsârından,

Belki on şerhe bakıp, bir kuru ma'nâçıkaran,

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,

ihtiyâcâtını kâbil mi telâff? Aslâ.

Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.

Kuru da'vâ ile olmaz bu, fakat ilm ister;

Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?

Koca ilmiyyeyi aktar da, bul üç tâne fakîh:

Zevk-ı fikhîsi bütün, fikri açık rûhu nezîh? (Asım s. 419-420)

(Şimdi âlim, bilgili insan yetiştiren medrese mi var; bence artık yok. İbnü'r-Rüşd, İbn-i Sînâ, Gazâli, Seyyid, Râzî gibi üç beş âlim gösterebilir misin? Medrese mezunlarının en erdemlisi, bunların eserlerinden belki on şerhe bakıp, ancak bir kuru anlam çıkarabilecek kadar bilgiye sahip. Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ ihtiyaçlarını

giderebilmek asla mümkün olmaz. Doğrudan doğruya Kur'an'dan ilhamı alıp çağın kavrayışına İslam'ı sunmalıyız. Bu da ilim ister. Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster? Koca ilmiye sınıfında, bu kadar medrese okumuş kişi arasında fıkıh bilgisi tam, açık ve aydın fikirli, ruhu temiz, ahlaklı üç kişi dahi çıkmaz.)

Medrese eğitiminde ilimler iki ana gruba ayrılmıştır. Naklî ilimler: Allah'ın peygambere, onun da insanlara naklettiği bilimler; Kur'an-ı Kerim ve hadise dayalı tefsir, kelim, fıkıh gibi din bilimleridir. Akli ilimler: akıl yürütmeye, görgü, bilgi ve deneyle kazanılan ve geliştirilen, matematik, tıp, astronomi, kimya, mantık, felsefe, edebiyat, belagat, gramer gibi bilimlerdir. Selçuklu'da da, Osmanlı'da da medreselerde, bu iki kümeyle ait bilimler okutuluyordu. Fakat bu öğretim yaygın bir öğretim değildi; çok kısıtlı bir çevrede kalıyor; köylüye, halka ulaşmıyordu. Yönetimin ve halkın değer vermemesinden olsa gerek, zamanla akli bilimler öğretimden kalkmaya başladı; tıp yerini üfürükçülüğe, astronomi astrolojiye bıraktı. Mantık, felsefe, edebiyat, belagat, gramer hep Arap ve Fars eserlerinden naklen okutuluyordu; yani akli bilim sayılmazlardı. Edebiyat dışındakiler de kayboldu, sadece edebiyat kaldı. Akif, Osmanlı edebiyatı konusundaki görüşünü yukarıda belirtmişti.

Sefâlet olsa hattâ müntehâsı râh-ı irfânın,

Yakışmaz fâriğ olmak bir zaman kesb-i faziletten.

Cehâletten utanmak kendine âittir insanın;

Fakat eyyâm utansın "bî-nasîb erbâb-ı himmetten"³ (Şiir Parçaları s. 578)

(İrfan yolunun sonu yoksulluk, perişanlık olsa da bir an bile, fazilet kazanmaktan vazgeçmek insana yakışmaz. Cehaletten utanmak insanın kendisine aittir; fakat himmet sahiplerinin nasipsizliğinden eyyam utansın.)

Bu parçanın eğitim-öğretimle olan ilgisi irfan, fazilet ve himmetin eğitim ile olmasından; cehaletin ise eğitimsizlikten kaynaklanmasındandır. Akif irfan, fazilet, himmet kelimelerini eş anlamda kullanmıştır; üçü de cehaletin karşıtı; bilgi ve ilmi ifade ediyor. Sözlük anlamlarını söylemek yeterli olur sanırım. İrfan "bilme, anlama, gerçeğe vakıf olma, ilim ile kazanılan olgunluk"; fazilet "erdem, değer, hüner, marifet, ilim irfan, güzel ahlak, iffet, ismet ve namus"; himmet ise "niyet, ceht, gayret, çalışma, azim" anlamlarındadır.

Akif, *Cehaletten utanmak insanın kendisine aittir*, diyorsa da cahilin cehaletinin farkında olmadığını, olsa da utanmayacağını biliyor. Himmet sahiplerinin, âlimlerin, nasipsizlikten, yoksulluktan utanmamasını; onların bu durumundan zamanın yöneticilerinin utanması gerektiğini vurgulamak için önce o mısraı söylemiş. Akif cehaleti utanılacak bir durum olarak görüyor; ahlsızlık kabul ettiğini ise daha önce söylemiştik.

³ "Bî-nasîb erbâb-ı himmetten" sözü, Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi'*nden bir parçadır.

Divan şairlerinin çokça sızlandıkları bir husustan Akif de şikâyetçi oluyor; âlime, ilme değer vermeme. Sadece Osmanlı'da değil, bütün krallık, padişahlık, saltanat yönetimlerinde bu durum vardır. Krallar yanlarında kul isterler, dalkavuk isterler. Âlim yol göstererek hizmet eder; kulluk etmez. Sadece diktatörler mi dalkavuklardan hoşlanır? Bu gün bile bazı yöneticilerin, amirlerin, müdürlerin, emir eri durumunda dalkavuklara değer verdikleri görülmüyor mu?

Bizler, edvâr-ı fazîletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak,
O fazîlet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevî kudreti günden güne meflûc olarak,
Bir düşünüş düştü ki: Davransa da, sarsak sarsak.
Garb'in emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm.
Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfânından,
Bî-nasîbiz de o yüzden bu şerefsiz hüsrân. (Asım s. 447)

(Oğlum! Bizler, erdemli devirleri gerçekten çok parlak, bir büyük milletin evladımız. Ancak, o fazilet son üç asrın gelişen ilimleriyle, birleşip gitmedi. Ümmet cehalete saplandıkça, ümmetin yapısını oluşturan kudret günden güne kötürüm oldu ve öyle bir düşünüş düştü ki, kalkmaya çalışsa da, güçsüz, takatsiz. Batının, Avrupalının emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm. Çünkü milletleri egemen eden bilimin yüceliğinden mahrum. Biz, evet, düşmanlarımızın kullandığı bilgi gücünden yararlanamadık. İşte o yüzden bu şerefsiz duruma düştük.)

Akif bu iki metinde medrese eğitiminin geriliğinden ve yararsızlığından söz ediyor. Çağın ilimlerini öğrenip Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramadığı için Osmanlı'nın Batılı devletlerin esiri durumuna düştüğünü söylüyor. *O fazîlet son üç asrın yürüyen ilmiyle birleşip gitmedi*, diyor; daha önce de *İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb*, demişti. Üç yüz sene önce neler oldu? Son üç yüz senede Osmanlı'nın fark edemediği neler gelişti? Akif söylemiyor ama işaret ediyor. O zaman onun işaretine yönelip kısaca anlatmaya çalışalım.

Batı uygarlığının 18. yy.da vardığı aydınlanma dönemi, aslında Orta Çağ'da gelişen tüm düşünce ve inançlardan kopuşun yaşandığı Rönesans dönemindeki düşünsel ve toplumsal değişimlerin üzerinde yükselir (Çüçen, 2005: 115-122). 15. yy.ın sonlarında İtalya'da başlayan, adına Rönesans denilen kültür değişimi hareketi, 16. yy.da kısa

sürede bütün Avrupa'ya yayılmış; bütün Avrupa toplumlarında, dinî, siyasi, ticari vs. yönden tam ve kesin değişimlere yol açmıştır. İnsanlar kilisenin, derebeylerinin ve kralların zulmünden ve yobazlıklarından kurtulmuştur. Allah'ın kulu olan insanlar Papanın, kilisenin ve kralın da kulu olma inancından kurtulmuş, bağımsız birer birey olmuştur. Bu düşünce krallıkların yerine ulus devletlerin gelmesini de hazırlamıştır. Özgür kişilik kazanan insan, hakkını savunma hakkını da kazanmıştır. Birey özgürlüğü, düşünce özgürlüğünü de hazırlamış, kısa sürede Avrupa'da her toplumda yazarlar ve filozoflar yetişmiştir. Bu düşünsel faaliyetler eğitim seviyesini de hayli yükseltmiştir. Eğitime bağlı olarak hem düşünsel bilimler hem deneysel doğa bilimleri gelişmiştir (Çüçen, 2005: 115-122). Osmanlı'nın öğrenemediği, ayak uyduramadığı, Akif'in çağın ilimleri dediği ilimler işte bunlardır.

15. yy.da doğan Rönesans'ın getirdiği düşünce değişikliği 18. yy.da aydınlanma çağını doğurmuştur. *Alman felsefe geleneğinin kurucularından ve düşün dünyasının simge isimlerinden olan İmmanuel Kant (1724- 1804), "Aydınlanma nedir?" sorusuna verdiği "Aydınlanma; insanın, kendi aklını kullanabilmesi, kendi aklıyla düşünme cesaretini gösterebilmesi, akıl yoluyla kendini ahlaki yönden de ilerletmesidir." cevabıyla, epistemolojik (bilgi teorisi) alana bambaşka bir boyut katarak, var olan paradigmanın (sistem) değişmesinde rol oynamıştır* (Pamuk, 2018: 243).

"Nasıl dört İngiliz dünyayı oynatmakta, hayrettir.

Bunun elbette var bir sırrı? " derler. İngiliz der ki:

"Sefil evlâdı şayet ırkımın cür'etli şeylerse,

Necîp evlâdı onlardan cerîdir elli kat belki." (Şiir Parçaları s. 582)

Bu parçada Akif yine, Avrupalının bilgili ve becerikli olduğunu vurguluyor. (Dört İngiliz'in dünyayı nasıl da sarstığını hayretle görüyoruz. Bunun elbette var bir sırrı. Ama İngiliz der ki: *şayet ırkımın sefil evladı cesaretli, yürekli, atak şeylerse, soylu evladı onlardan elli kat daha cesaretli, atak, becerikli kişilerdir.*) Her ne kadar *cahil cesur olur* derlerse de, cahilin cesareti mutlaka kötü sonuçlar doğurur. Akif'in sefil sözleriyle bilgisizi, necip sözleriyle bilgiliyi kastettiği anlaşılıyor. Bilgi ve tecrübe insana beceri kazandırır, cesaret verir; bilgisizlik ise ya ahmakça cesaret ya pısrıklık. *Demirciliği bilmiyorsan, demirci ocağından geçerken sakalın da yanar, saçın da* (Mevlana).

Hadi tahsîlini ikmâle tez elden, hadi sen!

Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,

Ma'rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.
Ma'rifet, ilkin, ahâlîye saâdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazîlet gelerek,
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i'lâsına tahsîs ile sarf etmek için.
Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazîletle teâlî edemez, za'fa düşer. (Asım s. 447)

Bu metinde Akif, Asım'la konuşuyor. Köse İmam'ın oğlu olan Asım Avrupa'da eğitim görüyor. (Hadi sen, tez elden eğitimini tamamlamaya git. Çünkü evladım, memleketin geleceği için iki kudret gerekli: marifet (bilim, uzmanlık, ustalık), bir de fazilet (erdem). Bilim önce halka mutluluk verecek sebepleri, gerekli olan unsurları taşır; sonra erdem, ahlaklı davranışlar gelir, o birikmiş duran mutluluk sebeplerini alır, memleketin yükselmesi hayrına kullanır. Bilgi, beceri, ustalık, uzmanlık kudreti olmazsa, bir ümmet sadece erdemle yükselemez, yetersiz kalır, zayıf düşer.) Burada, eğitimin iki amacının olduğunu söylüyor Akif; insanları marifet ve fazilet sahibi olarak yetiştirmek.

ÇOCUKLARA

Ne odunmuş babanız: Olmadı bir baltaya sap!
Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.
Meşe halinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;
Gelen incelmış adam devri, hemen yontulunuz.
Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak;
Sakın aldanmayın: İncelmeye gelmez kolunuz! (Gölgeler s. 501)

Yukarıdaki bir parçada Akif, *eğitime önem vermedikleri ve bizi iyi eğitmedikleri için ecdadımıza kırgınım*, diyordu. Burada da çocuklara, *siz babanız gibi odun olmayın*, diyor. Bu benzetmede odun, *yontulmamış, kaba, görgüsüz, bilgisiz* anlamlarını çağırıştırır. *Bir baltaya sap olamamak* deyimini de *işe yaramamayı, hiçbir ihtiyaca cevap verememeyi* ifade eder. Akif çocuklara, *siz de böyle odun halinde kalırsanız, ateşte yanmaktan başka bir işe yaramazsınız*, diyor. *Ateşte yanmak* sözü kötü durumlara düşmek, felaketlere uğramak anlamlarını da akla getirir. Zaten Akif, bütün Safahat boyunca, ahlaksızlıkla, kâfirlikle eşdeğer tuttuğu cehaletin, kişileri, milleti, ümmeti felaketlere sürüklediğini defalarca haykırmıştır. Bugün İslam memleketlerinin, batılların sömürgesi durumuna düşmesinin sebebi cehalettir. Akif, çocuklara, *bu çağ incelme çağıdır; hemen yontulun yani odunluktan, cehaletten kurtulun, medeni birer insan olun*, diyor. Bu da çağın icaplarına uygun bir eğitimle olur. İşte eğitim budur: insan olmak.

SONUÇ

Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.

Akif'in, eğitimle ilgilendirilebilecek başka sözleri de var. Ama yukarıda izaha çalıştığımız bu kadar sözün ve diğerlerinin ulaştığı son nokta, Atatürk'ün bu veciz ve mu'ciz sözüdür. Akif veciz söz söylemiyor ama o, din için, öbür dünya için de en gerçek mürşidin ilim olduğunu söylüyor. Eğitimsizliğin, cehaletin kötülüklerini anlatıyor; Atatürk'ün sözüne eklenebilecek *cehalet en şedit felakettir*, diyor; bu felakete örnekler gösteriyor. Eğitimin, bilginin insanların ve milletlerin hayatındaki önemini örneklerle anlatıyor. Eğitimin insanlara erdem, milletlere mutlu ve güçlü bir gelecek kazandıracağını söylüyor.

Akif bir eğitimci, bir uyarıcı, bir yol gösterici gibi konuşuyor; açtığı konuları açık, apaçık anlatıyor. Safahatın hemen bütün manzumeleri eğitim gayesiyle yazılmış gibidir. Akif hemen her manzumesinde halkı, okuyucularını eğitime, bilgilendirme amacını gütmüştür. Halkın, milletin, ümmetin ıstırabını görmüş, duymuş; herkese de göstermeye, duyurmaya çalışmıştır. Akif'in en önemli gayesi, gayr-i Müslimlere değil, Müslümanlara İslam'ı öğretmektir.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia (1975). Felsefe Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.

Çağrı, Mustafa (1993). "Cehalet", TDV İslâm Ansiklopedisi C. 7. s. 218-219.

Çüçen, A. Kadir (2005). Avrupa'da Aydınlanma, *Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağan Kitabı*, Ankara: Gazi Kitapevi.

Mehmet Âkif Ersoy (2001). *Safahat*, haz. Cemal Kurnaz vd. İstanbul: MEB Yay.

Pamuk, İrem (2018). "Kant'ın Ahlak ve Karakter Eğitimine Bakışı". *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal Of Social Science*, 5 (29), s. 242-252.

